

Singularitet og metapsykologi. Om psykoanalysens begreber

Der tales i dag på mange niveauer og områder om, at det handler om at frembringe “praktisk viden”. På den ene side på en meget kontant måde, der handler om “best practice”, dvs. viden, der virker, og som i tråd med konkurrencestatens logikker angår det at optimere arbejdsgange og processer. Man skal kunne “svare an på praksis”, som det hedder, hvilket ofte er lig med markedets krav. På den anden side i en lidt blødere form, hvor det handler om dømmekraft eller om at kunne agere klogt i forskellige professionelle situationer. Denne praktiske vending stiller spørgsmålet om psykoanalysens forhold til praksis. Psykoanalysen handler også, helt åbenlyst, om praktisk viden, men i en ganske anden forståelse af praksis end den, der går ud på at optimere arbejdsgange, eller som fokuserer på opbyggelig livsvisdom. Sat på spidsen angår psykoanalysens praksisbegreb noget, som er meget mere særegent. Med en teknisk term kan man sige, at når psykoanalysen skaber praktisk viden, handler det om det singulære.

Hvad er det singulære? Der findes en meget præcis beskrivelse af singularitet i fysikkens verden, hvor begrebet blandt andet bruges i forhold til big bang-teori og sorte huller: “Inden for fysikken

betegner man et punkt, hvor de fysiske forhold er ganske forskellige fra forholdene i omgivende “normale” punkter, som en singularitet” (*Den store danske*). En singularitet er med andre ord et punkt, hvor de gængse fysiske love bryder sammen, og hvor man i meget høj grad må forlade sig på spekulation. Det er på sin vis et punkt, som har en enorm praktisk relevans, idet det angår nogle af de mest dynamiske aspekter af vores univers, nemlig dets skabelse og sammenbrud, men samtidig er tilgangen til det dybt afhængig af teoretiske overvejelser. Det er det samme, som er på spil i psykoanalysen. Det ubevidste er netop som et punkt, hvor forholdene er ganske forskellige fra normaliteten – som Jacques-Alain Miller har sagt det, siger man i psykoanalysen “det er det” i de tilfælde, hvor man normalt ville sige “det er *ikke* det” eller “det må være en fejl”.¹ Og alligevel er dette singulære netop selve udgangspunktet for psykoanalysens teoridannelse, fra Freuds spekulationer over begreber som det ubevidste, drift og gentagelse til Jacques Lacans formalisering af disse problematikker i hyperteoretiske formler, diskurser og mathemer. Både i den teoretiske fysik og i psykoanalysen falder det mest praktiske, dvs. det, som sker på måder, som ikke kan indskrives i gængse forståelser og lovmæssigheder, således sammen med det mest teoretiske. Sammenligningen med den teoretiske fysik kan selvfølgelig synes noget voldsom, men har alligevel sin berettigelse ved at vise, hvordan psykoanalysen netop adskiller sig fra andre tilgange til praksis i hele det nævnte spænd fra hård effektivitetstænkning til blød livsduelighed og praktisk visdom. Hvad der forudsættes i disse tilgange er, at der er noget ganske bestemt, mennesket skal, eller noget ganske bestemt, det er, og at praktisk viden er indsigt i disse forhold. Hvad der mangler, er både et blik for det singulære, som afviger fra normaliteten, og teoretisk mod.

Jeg vil i det følgende hævde, at psykoanalysen som tænkning udspiller sig mellem det singulære og det, som Freud kaldte “metapsykologi”, der netop er til for at understøtte arbejdet med det singulære. I arbejdet med at beskrive denne omsætning mellem det singulære og metapsykologien vil det være min påstand, at metapsykologien i sidste ende ikke handler om at (gen)skabe orden og sammenhæng ved at forsøge at definere det singulære. Snarere er dens opgave, gennem nogle nærmest spekulative grundbegreber, at holde vand åbent for praktisk arbejde. Som jeg ser det, er psykoanalysen temmelig original på dette punkt. Den består i en ekstrem besindelse på praksis, hvilket er grunden til, at psykoanalysen konstant må

næres ved analytisk arbejde (om det er i klinikken, i kulturanalysen eller andetsteds), samtidig med at den er dybt afhængig af teoretiske og filosofiske indsatser. For psykoanalysen er spørgsmålet om praksis måske det mest teoretiske spørgsmål, der kan stilles. Spørgsmålet om praksis kan ikke løses ved nemme påstande om virkelighedens indretning eller menneskets natur samt beskrivelsen af en række almene love, men indskriver sig snarere i et vedvarende teoretisk arbejde. For overhovedet at komme til at arbejde med praksis i genuin forstand, må man arbejde teoretisk.

Jeg vil forfølge disse pointer ved først at uddybe, hvordan singularitet og metapsykologi forstås i psykoanalysen. Jeg fokuserer her på Freuds hovedværk *Drømmetydning* og baserer mig på Mladen Dolars essay om Freuds drøm om Irma. Anden del af min artikel er en kritisk sammenligning af Freuds metapsykologi med den franske filosof Alain Badiou's metaontologi.

TRIMETHYLAMIN!

Blandt de hundreder af drømme, som Freud refererer i *Drømmetydning*, er der især én drøm, der står frem som særligt afgørende, nemlig hans egen drøm om Irma. Det er med denne drøm, at Freud for det første viser, hvordan drømme kan tydes, og hvordan de ikke blot er det forvirrende resultat af en nedsat hjerneaktivitet, som det ellers er blevet hævdet. Freud viser, hvordan drømmen, som handler om hans patient Irma, der trækker ham til side til en fest, angår overvejelser over lægens gerning, ubevidste ønsker om genoprejsning osv. Men det er også med denne drøm, at Freud for alvor sætter sig selv og sin teori på spil: Ikke blot fremlægger Freud en tydning af drømmen, der må have været delvist overraskende også for ham selv. Det er samtidig som om, at der er noget i drømmen, som ødelægger enhver alt for simpel indramning – som om drømmen bliver ved med at gøre produktivt modstand. Freud belærer senere i *Drømmetydning* nybegynderen om, hvordan man hele tiden må være opmærksom på nye lag af betydninger, når man tyder drømme. Som han formulerer det, er det “virkelig ikke let at danne sig en forestilling om rigdommen af ubevidste tankegange, der kæmper for at komme til udtryk i vor tænkning”.² Freud siger meget friskt, at når drømme på denne måde er overdeterminerede, så er der metodisk intet i vejen for, at man overfortolker. Han siger det endog på den måde, at “enhver drøm er i stand til at “overfortolkes”, ja, kræver dette for at blive fuldt forstået”.³

Drømmen er med andre ord stærkt singular. Netop derfor har den også fået et liv efter Freud. Som Mladen Dolar smukt har vist, findes der mindst fire yderligere tydninger af denne drøm, der ifølge Freuds egne metoder, eller ved en videreudvikling af dem, giver mening, og som forskellige forfattere har forsvaret gennem tiden.⁴ Det er ikke ærindet her at gå ind på disse tydninger, men kort sagt omhandler de så forskellige tematikker som megalomani, autoriteter, kvinder, hysteri og straf. Mest interessant er nu Dolars femte tydning af drømmen, skabt på baggrund af Lacan, der på en måde forsøger at indfange selve singulariteten i drømmen. Dolar fokuserer i sin tydning på den mystiske formel for stoffet "trimethylamin", som præsenterer sig for Freud i drømmen – Freuds kollega, Otto, skal ifølge drømmen have givet Irma en injektion med dette stof ved en tidligere lejlighed. Trimethylamin, forklarer Dolar, er et stof, som Freuds læremester Wilhelm Fliess havde høje forventninger til; det skulle kunne blotlægge seksualitetens kemi (ligesom dopamin, phenethylamin og oxytocin skal kunne det i dag). Det, Freud drømmer om her, er altså det præcise punkt, hvor der skulle være en forbindelse mellem seksualiteten, vores ubevidste ønsker og begær, og så en kemisk og simpelt deterministisk forklaring. Men forklaringen dur selvfølgelig ikke, *der er ikke en sådan forbindelse*, formlen findes netop kun i drømmen, og sandheden er, hvilket er Freuds egen erkendelse, den modsatte, nemlig at vores ønsker og begær tager mange veje – det ubevidste er ikke lovmæssigt i nogen traditionel forstand.

Formlen for trimethylamin bliver i denne optik selve navnet på det, der skulle kunne forklare alt om vores ubevidste ønsker og begær, men hvis vigtigste kendetegn faktisk er, at den ikke kan forklare noget som helst. Hermed bliver den dog også på en lidt bagvendt måde betegnelsen for det, psykoanalysen i bund og grund går ud på: nemlig at udvikle formler for begæret, selvom det er umuligt, og selvom man hver eneste gang, man tyder en drøm, et symptom etc., bevæger sig på usikker grund. Som Dolar præcist formulerer det, så er

formlen for trimethylamin, formelen for drømmetydning, ikke [...] en magisk formular, som man kan holde fast i, som man kan med en formel i fysikken, men noget, der altid på ny må genopfindes. Den er kernen af teoretisk arbejde, en åbning til nærmere teoretisk udarbejdelse og et krav på en praksis, vores kampråb.⁵

Der findes altså formler i psykoanalysen, og man kunne tilføje, at “det ubevidstes formel” må være den afgørende grundformel. Men disse formler må altid genopfindes. Formlen for drømmetydning, det ubevidstes formel, er netop en metapsykologisk formel, men den er på ingen måde at ligne med en udtømmende teori, den er ikke til for at skabe et enhedsligt og sammenhængende overblik over materialet, og derfor har den at gøre med teoretisk *arbejde*, “en åbning til nærmere teoretisk udarbejdelse”, som Dolar siger det, *samtidig med* at den er et “krav på en praksis”.

Freuds egne kommentarer angående metapsykologien bekræfter for så vidt det, jeg netop har fremlagt i forlængelse af Dolar – i hvert fald angiver Freud, at metapsykologien på ingen måde er en teoridannelse i en konventionel forstand. I et meget tidligt brev til Wilhelm Fliess, allerede fra 1898, beskriver Freud metapsykologien som en psykologi, som “går bag om bevidstheden”.⁶ Der er tale om en form for metafysik, ligesom når filosoffer forsøger at tænke varen selv med alle de spekulative kneb, der skal tages i anvendelse til dette formål, og metapsykologien indeholder da også noget af det mest omdiskuterede hos Freud. Man angiver f.eks. tekster som *Udkast til en videnskabelig psykologi* (skrevet 1895), det berømte syvende og sidste kapitel af *Drømmetydning* (1900), men også “Drifter og drifts-skæbner” (1915) og “Hinsides lystprincippet” (1920). En af Freuds vigtigste kommentarer angående metapsykologien angiver meget bombastisk, at når det er lykket at beskrive en psykisk proces i både dens dynamiske, topiske og økonomiske aspekt, så har man en metapsykologisk fremstilling.⁷ Metapsykologien dækker altså det dynamiske, der for eksempel indeholder distinktionen mellem primær- og sekundærprocesser; den dækker det topiske, hvor vi bl.a. finder den berømte tredeling af psyken; og den behandler det økonomiske, dvs. spørgsmålet om psykiske energier, dvs. drift.

Man kan dog med nogen ret hævde, at de metapsykologiske emner er dem, Freud aldrig når til bunds i. Han får for eksempel aldrig forenet det dynamiske, topiske og økonomiske perspektiv, og det centrale begreb om drift undergår en række radikale forandringer i hans værker. Alligevel sætter Freud gennem hele sit virke metapsykologien meget højt. Det er, som om at Freud er klar over, at han ikke bare forsøger at definere en række nye begreber, men at han også er i gang med at omdefinere, hvordan en videnskab og dens grundbegreber overhovedet kan se ud. Med andre ord: Det, som fra én vinkel kan opfattes som en svaghed ved Freuds teoretiske bestræ-

belser, nemlig at de aldrig finder en færdig form, kan også opfattes som en styrke. Metapsykologisk refleksion er netop ikke bare et spørgsmål om at leve op til bestemte standarder for videnskabelighed, men om at ændre disse standarder. I den sene tekst “Den endelige og den uendelige analyse” (1937) fastholder Freud, at: “Uden metapsykologisk spekulation og teoretiseringen – jeg havde nær sagt ‘fantaseren’ – kommer vi ikke et skridt videre”.⁸

Der er, som Richard Boothby har bemærket, et bemærkelsesværdigt paradoks ved receptionen af Freuds værk.⁹ Det, som mestere selv satte højest, nemlig metapsykologien, er det, som eftertiden mest indgående har kritiseret og afvist. Man fristes til at sige, at psykologien i dag er “klinisk rensset” for freudiansk metapsykologi, fra begrebet om fortrængning til begrebet om drift. Men spørgsmålet er, siger Boothby, om vi overhovedet kan påstå at have forstået Freuds projekt, hvis vi slet ikke vil have noget med metapsykologien at gøre. Vi risikerer at miste selve den filosofiske rigdom i hans værk, vi risikerer at ødelægge den begrebslige horisont, der er åbnet op. “Uden metapsykologiens brede perspektiv”, siger Boothby, “bliver psykoanalysen blot én ud af en hær af taleterapi, som kun skiller sig ud ved dens tematik om Ødipus- og kastrationskomplekser”.¹⁰ Den bliver til psykoanalyse i Woody Allen-versionen og som man møder den i mange af hans film: psykoanalyse som et ekstra lille “Zusatz” til den intellektuelles raffinerede livsstil. Boothby fokuserer i sin bog på økonomiske tematikker, særligt begrebet om “Nachträglichkeit”. Det, jeg fokuserer på her, er det mere generelle spørgsmål: Hvordan skal vi overhovedet forstå Freuds metapsykologi som metapsykologi? Hvad gør Freuds metapsykologi original sammenlignet med andre spekulative-filosofiske projekter? Det er her, Badiou kommer ind i billedet.

FREUD AVEC BADIOU

Freud er blevet læst med mange filosoffer gennem tiden, fra Gadamer og Sartre til Merleau-Ponty, Heidegger, Wittgenstein osv. osv. Når jeg her vælger at læse Freud med Badiou, handler det om, at min tilgang til psykoanalysen er baseret på, at den omhandler det singulære. Hvis Freuds projekt skal vurderes filosofisk, må det vurderes op imod et projekt, der på samme måde er indstillet på det singulære, på overraskelserne, og her byder Badiou sig til. Badiou kan måske umiddelbart virke som en umage partner for Freud: Den store, systematiske filosof, der gerne vil tænke Sandheden, overfor

den praktiske udforsker, der beskæftiger sig med det ubevidste. Og som vi skal se, er der også afgørende forskelle på Badiou's og Freuds tilgang. Men forskellen udspiller sig, vil jeg hævde, på baggrund af en fundamental lighed i den måde, deres projekter er skruet sammen på. Denne lighed angår nu nærmere bestemt forholdet mellem det singulære og metapsykologien hos Freud og forholdet mellem begivenheden og metaontologien hos Badiou. For at nærme os denne lighed må vi en kort omvej over Badiou's tænkning.

Badiou's måske mest centrale filosofiske bidrag angår det, han kalder begivenheder. For Badiou er det en vigtig filosofisk opgave at forsvare begivenheder, som er at forstå som de steder, hvor noget nyt kommer til verden. Badiou taler om begivenheder i alle registre og livsområder, om politiske begivenheder, videnskabelige begivenheder, kunstneriske begivenheder og begivenheder i kærligheden. For Badiou var Den Franske Revolution for eksempel en afgørende begivenhed, som på en måde udgjorde et spring i historien, ligeledes Galileis skabelse af fysikken, Schönbergs opfindelse af den moderne musik, etc.¹¹ Vi er, som subjekter, i stand til at lade os overrumple af begivenheder. Vi er ikke kun gjort af kroppe og kommunikation, som Badiou formulerer det, vi er også i stand til genuine nyskabelser og opfindelser. Imod tidens konsensus om, at vi ikke for alvor kan forandre noget, og at store politiske og kunstneriske nybrud ikke længere er mulige, imod den trætte narcissisme, er Badiou en revolutionær tænkter, der stædigt bliver ved med at tage parti for det nye. I forhold til sammenligningen med Freud er det vigtige nu selve Badiou's filosofiske apparat, dvs. omsætningen mellem begivenhederne og deres teoretisering.

En begivenhed har ingen væren, den er som en "lynende tilføjelse" til en situation, som Badiou formulerer det.¹² Filosofien kan hverken forudsige eller fremtvinge begivenheder, de sker i praksis, de sker blandt politisk engagerede, kunstnere, elskere osv. Og rent ontologisk er det sådan, at begivenheder rent faktisk skal betragtes som ulovlige, som Badiou formulerer det i hovedværket *Væren og begivenheden*.¹³ Der findes ingen ontologi for begivenheden, fordi begivenheden er en kortslutning i ontologien; den er noget, der ikke burde kunne ske, men som sker. Men hvad er så filosofiens rolle? Filosofiens rolle er at skabe et rum for de begivenheder, som sker. I dette rum prøver filosofien begivenhederne af mod hinanden; den cirkulerer rundt mellem dem i forsøget på at finde deres samlede konjunktur, således at de kan skærpes. En begivenhed er for Badiou

singulært-universel: Den er singulær, idet den tilhører dét i en situation, som ikke kan beskrives ontologisk, men alligevel er den, netop fordi den unddrager sig alle de normale, gængse prædikater, samtidig åbningen af en universel dimension, hinsides fastlåste ontologier i både politikken, videnskaben, kunsten osv.

Med denne forståelse af begivenheden opstår en særegen kobling mellem praksis og teori, hvor begivenheder foregår i praksis, men hvor filosofiens opgave er at undersøge den universelle dimension i disse begivenheder, skønt filosofien faktisk ikke ontologisk kan begribe dem. Det er netop her, vi finder Badiou's metaontologi. Metaontologien handler om at indskrive begivenhedens rystelse i filosofiens begrebsapparat, og den handler netop om *at tænke det universelle i selve denne rystelse*. Metaontologien handler i sidste instans om at skabe den svære forbindelse mellem begivenheden og det måske mest prominente filosofiens begreb, som Badiou altid ivrigt forsvarer, nemlig Sandheden. Så for kort at opsummere: Det er begivenhederne, der betinger filosofien, og man må som filosof beslutte sig for at lade sig gribe af disse begivenheder, hvis man overhovedet vil tænke. Men det er filosofiens opgave at vurdere og understøtte begivenhederne ved at begrebsliggøre dem som sandheder.

Der er ganske enkelt noget ved Badiou's filosofiske projekt, som minder en del om den måde, både Freud, men også Lacan, forstår det metapsykologiske arbejde på. Lacan angiver i *Seminar XI*, med direkte reference til Freud, at det ubevidstes status er etisk.¹⁴ Det ubevidste eksisterer ikke i nogen almindelig forstand; det har ikke en plads ved siden af andre veldefinerede størrelser i vores verdensbillede. Det ubevidste er tværtimod det, som skaber rod i de forestillinger, vi har om os selv, og som kan ryste vores spontane verdensanskuelse, og det kræver derfor en form for beslutning at lade sig gribe af det. Der er tale om en etik, som ikke er en etik for det bestående, men for det beståendes symptomer, kunne man sige; en etik for det andet, som spøger i det, vi kender. At det ubevidstes status er etisk betyder, at man må stole på, at det underlige, der sker om natten, i forskellige former for symptomer, forgribelser og fortællelser osv., har noget at sige, også selvom det netop ikke udtrykker sig klart, i et normalt sprog. Det sker, og som analytiker må man befordre det, som sker, blandt andet med gode begreber, som er gearet til overraskelser. Vi er tilbage ved Dolars slogan, som angår både Freud, Lacan og Badiou: Der er tale om både et krav på en praksis, dvs. en etik for det andet, og et teoretisk arbejde med at understøtte dette andet, vi møder.

Fra denne base kan vi nu gå over til den mere kritiske del af sammenligningen mellem Freud og Badiou. Der er under alle omstændigheder en oplagt pointe i at fastholde, at Freud faktisk kan tænkes sammen med en filosof som Badiou, men måske især fordi der, som jeg vil vise afslutningsvist, er en række meget interessante forskelle de to projekter imellem, som netop fremtræder på denne baggrund, og som angår forholdet mellem det singulære og metateorien.

Det er ikke uden grund blevet indvendt mod Badiou, at hans begivenheder er ganske sjældne, og at der således er noget næsten bombastisk over dem, som kan være svært at operationalisere. Jeg mener, at denne stivhed i systemet ikke blot er uheldig for praktikerne, som søger mod og støtte hos Badiou, men også for analytikerne, som er på jagt efter åbninger og nybrud i tiden. Der er nemlig på én eller anden måde et mærkeligt statistisk forhold mellem Badiou's eksempler på begivenheder og så den metateori, han tænker dem med. Enhver, der har forsøgt at analysere med Badiou, vil vide, at det kan være svært at bruge begivenhedstænkningen på aktuelle fænomener og bevægelser. Badiou har sagt, at Den Franske Revolution i 1792, Oktoberrevolutionen i Rusland i 1917 og Maj '68 er begivenheder, og så er det sådan. Det er kun de store begivenheder, der tæller, og Mesteren udpeger dem. På den baggrund fremstår dét at arbejde med Freud eller Lacan langt mere dynamisk. Der er kim til en anden forståelse af os selv alle vegne, om den opstår i klinikken, på gaden, i hverdagen eller gennem en vittighed, i et kunstværk eller i populærkulturen osv. Lad os prøve at uddybe forholdet mellem det statistiske og det dynamiske i de to projekter.

Hos Badiou er det sådan, at ontologien ikke kan rumme begivenheden. Og samtidig er begivenheden det, det hele handler om, idet den i metaontologisk optik leder til selve filosofiens kernebegreb, sandheden. Men det betyder netop også, at koblingen mellem begivenheden og metaontologien bliver ekstremt prekær: *Nogen*, nemlig filosofen, skal navngive begivenheden, *nogen* skal vurdere den som begivenhed i overensstemmelse med et sandhedsbegreb. Hos Freud og Lacan vil jeg hævde, at metatænkningen er mere dynamisk, dvs. at grundbegreberne ikke blot er standarder for det, som sker, de er også analytiske værktøjer. Vi kan i psykoanalysen aldrig afgøre, om vi har fat i det ubevidste, vi må helt og aldeles overlade dette til praksis. Men vi kan blive ved med at holde vand åbent for, at vi, og dvs. alle og enhver, kan arbejde med det ubevidste. Hos Ba-

diou er det, som om der på en måde slet ikke er rum for analyse og fortolkning. Begivenheder sker, siger filosofen. Men hos Freud er fortolkningen af, om der overhovedet sker noget, allerede en del af sandhedsarbejdet, og psykoanalysen har netop også gennem hele sin levetid været et rum for udviklingen af alternative metodikker til at indfange det ubevidste, fra Freuds jævntsvævende opmærksomhed til Slavoj Žižeks intervenserende kulturanalyse. Prisen for at tænke “affirmativt”, som Badiou hævder at gøre, er tilsyneladende, at man allerede må have besluttet sig for, hvor åbningerne er. Modsat dette har især Lacan fremhævet, at psykoanalysen er “konjunktural”, dvs. baseret på gætværk, kvalificerede gisninger om det ubevidste, og hvor vi kan finde rifter, sprækker og åbninger. Žižek har formuleret lidt den samme pointe ved at hævde, at Badiou rent faktisk ikke er i stand at skabe en genuin diskurs for det singulære, som enten bliver til noget, der hurtigt må navngives, eller noget mystisk: “det, Badiou udelukker”, siger Žižek, “er muligheden for at udarbejde en diskurs, der som strukturerende princip har den ubenævnelige ”udelelige rest”, som undviger diskursen, dvs. at for Badiou, når vi er konfronteret med denne rest, må vi enten navngive den, altså overføre den til Mesterdiskursen, eller stirre på den i mystificeret ærefrygt”.¹⁵ For Freud, såvel som for Lacan, findes der netop en diskurs for det singulære, nemlig analytikerens diskurs. Analytikerens diskurs er ikke til for at navngive det ubevidste. Den er snarere et rum for at lade det ubevidste udspille sig. Det er ikke nødvendigvis analytikeren, som skal udpege det ubevidste for analysanden. Der er tale om et mere intimt samspil mellem analysand og analytiker, hvor det i bedste fald er analysanden, der udfører det meste af arbejdet. Samtidig er det også ofte, som om en god analyse af en patient eller et kulturelt artefakt synes at udvide kampzonen for grundbegrebet om det ubevidste en smule. Der er blevet arbejdet på det “indefra”, kunne man sige, og kunsten er netop at få et sådant arbejde sat i gang.

Det er ikke tilfældigt, at et af Lacans vigtigste og mest brugte seminarer, *Seminar XI*, faktisk omhandler det, han kalder psykoanalysens fire grundbegreber, nemlig det ubevidste, gentagelse, overføring og drift. Lacans *Seminar XI* er dog ikke blot en fremstilling af de omtalte grundbegreber, det er ikke en nuancering eller finpudsning af dem. Det er en genlæsning, en dekonstruktion, som titlen på den trettende forelæsning i seminaret angiver. Og heri ligger et fint eksempel på, hvordan sådanne grundbegreber nærmere bestemt fungerer i psykoanalysen. Grundbegreberne omhandler det singulære,

og det singulære kan ikke umiddelbart begribes. Men grundbegrebet om det ubevidste er alligevel netop en spekulation over det, der ikke kan begribes. Derfor står det både fast og ikke fast. Det står fast som begreb, på trods af at det er gjort af det ubegribelige. Freud og Lacans begreber holder ikke op med ikke at skrives, kunne man sige i en parafrase over en af Lacans formularer.¹⁶ Derfor skal de, skønt de er grundbegreber, på en måde også altid genopfindes. Man kan ikke blot applicere dem med sikkerhed for, at de virker hver gang på samme måde. Et lille eksempel: I *Drømmetydning* omtaler Freud en patient, han angiver som “den bedst begavede af alle, jeg har haft”.¹⁷ Kvinden har hørt, at Freuds teori om drømme handler om, at drømmene altid udtrykker et ønske, men nu konfronterer hun Freud med en drøm, som på ingen måde udtrykker et ønske (nemlig drømmen om en hel ferie i sommerhus med svigermor). For Freud er sagen imidlertid klar: Kvindens hysteriske ønske skal ikke kun placeres i konteksten af drømmen, men i konteksten af “en drøm, som kan genfortælles i en psykoanalyse” – dens ønske er nemlig, ganske snedigt, at Freud skal have uret. Drømmeønsket skal altså pludselig læses i en anden og bredere kontekst; det er sprunget til et andet plan.

For at blive endnu mere præcis kan man sige, at det ubevidstes begreb sprænger den gamle filosofiske modstilling mellem nominalisme og begrebsrealisme. Det ubevidste er ikke blot en samling af enkelttilfælde, der har navnet “det ubevidste” tilfælles, som i nominalismen, for problemet er overhovedet at navngive noget som ubevidst. Men det ubevidste er heller ikke et universale i betydningen et allerede fastlagt begreb, som det så er op til os at finde eksempler på. Det er lidt den fornemmelse, man til tider kan have med Badiou's begreber, særligt begrebet om sandheden. Som Žižek har bemærket, skal vi måske i stedet interessere os for begreber, der er defineret ved deres indre splittelse.¹⁸ Et psykoanalytisk begreb er som en genus, en kategori, der ikke har styr på sine species, sine enkelttilfælde, og som faktisk er bestemt ved at blive underløbet af sine species. Først idet det bliver underløbet, bliver det det begreb, det skulle være. Som begreb kan det ikke være i sig selv. Det ubevidste er nødt til at møde sig selv i form af det, det ikke er. Når man kobler et eksempel til det ubevidste, må man på en måde sige til sig selv: Dette eksempel er tilstrækkeligt “ikke det” til at være “det”. Der er derfor altid en “etisk” og temmelig skrøbelig kobling på spil, når man kæder et bestemt eksempel sammen med det ubevidste. Ret beset kan koblingen netop

ikke laves: Vi kan ikke subsumere eksempler og hændelser under kategorien det ubevidste. Vi kan kun gætte og intervenere.

Alt dette betyder netop ikke, at det ubevidste er noget mystisk og uudgrundeligt. Man kunne næsten påstå, at det omvendte var tilfældet, og at den rette attitude i forhold til psykoanalysens grundbegreber faktisk er slet ikke at tage dem så alvorligt. For Badiou er det ekstremt vigtigt at fastholde, at sandheden findes; hans begivenhedstænkning er netop bygget op på baggrund af grundbegrebet om sandhed. For i hvert fald Freud og Lacan, måske også Žižek, er der mere tale om et fletværk af singulariteter og grundbegreber, der gensidigt udfordrer hinanden.

I “Drifter og driftsskæbner” reflekterer Freud netop over, hvad et grundbegreb er, og siger det faktisk på en ganske fin måde: Hvis psykoanalysen er en videnskab, er den ikke opbygget af klare og præcist definerede grundbegreber. Snarere er der tale om en slags “konventioner”, som vi følger, idet vi hævder at have gættet, at de kan bruges til et eller andet, også selvom de måske er temmelig ubestemte.¹⁹ På en måde kan det ubevidste ikke være andet end en konvention, måske endog en “fiktion”, som Lacan formulerer det.²⁰ Det er ikke en teori, som angiver bestemte træk ved virkeligheden. Det er en etik for det, som ikke passer ind i virkeligheden. Og på en måde kan man næsten kun bevare dette fokus ved hjælp af konventioner, en slags regler og antagelser, som vi godt ved blot er pladsholdere, og hvis fremmeste funktion netop er ikke at stå i vejen for det singulære. Pointen er, at når vi siger “det ubevidste”, “drift”, “gentagelse” osv., så er det rent faktisk blot noget, vi siger. Det er ikke hæftet op på en ontologisk basis i traditionel forstand. Det er meget mindre og meget mere end det. Det er, for igen at parafrasere Dolar, et krav på en praksis og kernen af teoretisk arbejde.

-
- 1 Miller 1995: 10
 - 2 Freud 1985: 414-415
 - 3 Ibid. 212
 - 4 Dolar 2016: 31-56
 - 5 Ibid. 56
 - 6 Freud 1966: 274
 - 7 Freud 1983: 180
 - 8 Freud 1964: 225
 - 9 Boothby 2001: 2
 - 10 Ibid.

- 11 Badiou 1993: 41
- 12 Ibid. 93
- 13 Badiou 2005: 190
- 14 Lacan 1998: 33
- 15 Žižek 2008: lxxxviii
- 16 Lacan 1999: 94
- 17 Freud 1985: 129-130
- 18 Žižek 2012: 358
- 19 Freud 1983: 123
- 20 Lacan 1998: 163

LITTERATUR

- Badiou, Alain *Being and Event*, Continuum 2005 (1988)
- Badiou, Alain *Etikken – Et essay om erkendelsen af det onde*. Philosophia 2007 (1993)
- Boothby, Richard *Freud as Philosopher: Metapsychology After Lacan*. Routledge 2001
- Dolar, Mladen “I begyndelsen var der en drøm – Irma og psykoanalysens oprindelse”, i *Kon, filosofi og psykoanalyse*. Philosophia 2016 (2010)
- Freud, Sigmund: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XXIII (1937-1939): Moses and Monotheism, An Outline of Psycho-Analysis and Other Works*, red. Strachey, James. The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis 1964
- Freud, Sigmund: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume I (1886-1899): Pre-Psycho-Analytic Publications and Unpublished Drafts*, red. Strachey, James. The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis 1966
- Freud, Sigmund: *Metapsykologi 1*. Hans Reitzels Forlag 1983 (1915)
- Freud, Sigmund: *Drommetydning*. Hans Reitzels Forlag 1985 (1900)
- Lacan, Jacques: *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis: The Seminar of Jacques Lacan, Book XI*. Norton 1998 (1964)
- Lacan, Jacques: *On Feminine Sexuality, The Limits of Love and Knowledge: The Seminar of Jacques Lacan, Book XX*. Norton 1999 (1975)
- Miller, Jacques-Alain: “Context and Concepts”, i *Reading Seminar XI, Lacan’s Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*, red. Feldstein, R.; Fink, B.; Jaanus, M. State University of New York Press 1995
- Žižek, Slavoj: *For They Know Not What They Do: Enjoyment As a Political Factor*. Verso 2008 (1991)
- Žižek, Slavoj: *Less Than Nothing: Hegel and the Shadow of Dialectical Materialism*. Verso 2012